

OROSZ-UKRÁN TÖRTÉNET.

Goncsarov egyik regényének fő hősét, Oblomovot, az orosz nép faji és nemzeti sajátosságai megszemélyesítőjének szokás tartani. A norvég Peer Gynt példája mutatja, hogy valamely nép legjellemzőbb faji és nemzeti alkotó elemeinek egy elképzelt személyben való megtestesítése lehetséges. Oblomov az orosz középosztály fia, aki erős szervezete, anyagi függetlensége és végzett tanulmányai révén bizonyára érvényesülni tudna a cári birodalom bonyolult hivatalnoki szervezetében, ha megvolna benne a sarkalló akaraterő s a haladásra való készség. Mindez azonban hiányzik belőle; lassanként közömbössé lesz, elveszti érzékét az idő és a napi kérdések iránt, tunyává, restté válik, aki végül is megelégszik a máról holnapra való tengődés nyomorúságos életformájával.

Az orosz nép kollektív életében ezeket a negatív jegyeket valóban megtaláljuk. Az orosz ösztönösen ragaszkodik a múlt emlékeihez és szokásaihoz, nem érzi azoknak esetleges elavult voltát, mert nincsenek kulturális igényei. Ha idővel és nem csekély fáradság árán vesz is fel olyan szokásokat, amelyek a nyugati művelt államok társadalmi életében maguktól értetődnek, csak külső kényszernek enged, belső meggyőződés nélkül. Konzervatív a végtelenségig, mert a múlthoz való ragaszkodás számára problémamentes életformákat és a jól kitaposott utakon való gondtalan járást jelenti. Ebből a népből, bár fiai közt kivételes tehetségek akadnak, hiányzik a haladás érzéke; hiányzik

az az ösztönös nyugtalanság, amely a Nyugat fiait homályosan érzett vagy látott távoli célok elérése felé hajtja; hiányzik az a lelki kielégülés, mely a problémameglátás mellett a tökéletesedésre törekvő kultúremler legfőbb célja. Az oroszoknak nincsenek magasabb vágyai, amelyek talán kiköcckenének megszokott pályájáról, nem is érti azt a kultúrérséget, amely a Nyugat fiainak életét olyan zajossá, nyugtalanná és olyan változatossá teszi. Az ő életideálja a nyugodt, eseménytelen jelen, megszokott folyásával és szinte gépies berendezkedésével. Ilyen gondolkozású volt minden őse, ilyen kíván maradni maga is. Amikor Goncsarov oblomovizmusnak nevezi ezt a tömeglélektani jelenséget, akkor csak közös nevező alá hozza azokat az egyéni tulajdonságokat, amelyek az orosz történelem folyamán a történelmet formáló orosz középosztály legsajátosabb jegyei voltak.

Amikor az orosz nép szerepet kezdett vinni a történelem színterén, már három ágra szakadt: az erős finn és germán keveredést mutató nagyoroszokra, akik a későbbi Oroszország északi és északnyugati részében laktak; kis-oroszokra, akik délnyugaton telepedtek meg és végül fehéroroszokra, akik nyugaton éltek a litvánok és lengyelek szomszédságában. Államalkotó hajlandóságot egyikük sem mutatott. Falvakban éltek, a földet közösen művelték és annak a tanácsnak engedelmessétek, melyet a falu legöregebbjeiből maguk választottak. Nyomát sem találjuk annak, hogy ezek között a falvak között valamiféle szövetség jött volna létre közös célok elérése, közös veszedelmek elhárítása, vagy közös vállalkozások végrehajtása végett. Bizonyára voltak korszakok, melyekben ennek a szervezetlenségnek hátrányait nem érezték és amelyekben a régi életformákhoz való ragaszkodás nem jelentett számukra veszedelmet. Utóbb azonban ráeszméltek az erők egyesítésének nagy jelentőségére, felismerték a köz-

ségek vagy törzsek szövetségének fontosságát, de – és ez a lényeg – egy ilyen szövetség létesítésére sem erőt, sem tehetséget nem éreztek magukban. Nem akadt köztük olyan község vagy törzs, mely magához tudta volna ragadni a vezető szerepet és akaratát a többire reá tudta volna kényszeríteni. Ennek a ténynek felismerése volt az oka annak, hogy a IX. században az Ilmen-tó körül megtelepedett törzsek a szomszéd normann varégek főnökét, Eurikot kérték fel a felettük való uralomra, abban a feltevésben, hogy ily módon meg fog valósulni az Ilmen-tó körül lakó törzsek egységes vezetése. Rurik és testvérei a IX. század utolsó tizedeiben valóban megalkották a novgorodi államot és ezzel egyidejűleg ugyancsak normannok alapították meg a kievi államot is, melynek fellendítése a Eurik családjából való Oleg nevéhez fűződik.

Valószínűnek látszik, és ezt a legújabb kievi ásatások igazolják is, hogy Kiev felvirágoztatásában a normannok mellett fontos szerep jutott a Fekete-tenger északi partvidékein tanyázó lovas nomád népeknek is, köztük kiváltképpen a magyaroknak. A Kievben feltárt magyar fejedelmi sír és az ugyanott napvilágra került magyar lovas-sírok elhelyezésének körülményeiből arra kell következtetni, hogy Kiev, illetőleg az e város körül kialakult fejedelemség életében a magyarság tartós tényező volt. Bizonyára az ő tényleges közreműködésükkel történtek Oleg hódító hadjáratai is, amelyek az orosz síkságon élő szláv törzsek egyesítésére vezettek. Azt is valószínűnek lehet tartanunk, hogy a magyarok és Oleg családja közt ekkor létesült szorosabb kapcsolatok emléke hatott akkor, amikor XI. század elején Endre magyar herceg, a későbbi I. Endre magyar király feleségül vette az akkori nagyfejedelem leányát.

Szent István kortársa, I. Vladimjr (980-1015) tekinthető az orosz egység megteremtőjének; ő vette föl a kereszténységet, sőt népét is e vallás felvételére kény szeri-

tette. Ellenállásnak nyomát sem látjuk a fennmaradt történeti emlékekben, ami arra mutat, hogy az orosz nép az idegen származású, de közben oroszra lett uralkodócsalád alatt megtanulta az engedelmisséget. Az új vallásnak egyébként rendkívül nagy volt a jelentősége abban a tekintetben, hogy a törzsek közt fennálló jobbára vallási különbségeken alapuló ellentétet megszüntette és az új vallás, illetőleg egyház keretei közt egységes néppé forrasztotta össze az eddig egymás mellett idegenül élő törzseket, de nem változtatta meg az ősi szláv jelleget.

Vladimir és utóda Nagy Jaroszlav (1019-1054), aki új alapokra helyezte az orosz államrendszert és nemcsak megvédelte birodalmát a külföldi támadások ellen, hanem tudatosan bekapcsolta azt a nyugateurópai gazdasági életbe is – sokkal hatalmasabb egyéniségek voltak, semhogy bárki siker reményében megkísérelhette volna velük szemben az ellenállást. A következő századokban, amikor Jaroszlav birodalma kisebb fejedelemségekre töredezett és megszűnt Kiev összetartó, vezető szerepe, lett volna ugyan alkalom legalább megkísérelni az uralkodói abszolútizmus korlátozását, de néhány szórványos esetet nem tekintve, változatlanul megmaradt az a jogviszony, mely az alattvalókat az uralkodó fejedelmekhez fűzte. Amikor pedig 1241-ben a novgorodi fejedelemség és az északi, egyébként gyér lakosságú orosz területek kivételével, az egész orosz síkság mongol fennhatóság alá jutott, az engedelmisséghez szoktatott nép engedelmes mongol alattvalóvá lett, vonakodás nélkül megfizette a reája kirótt terhes adót és türelmesen hordta azt az igát, melyet az új urak vetettek nyakába.

A mongol uralom kétszáz éve az orosz népben még jobban kifejlesztette azt az önállótlant, a kezdeményezésektől irtózó és a múlthoz mereven ragaszkodó természetet, mely idáig is jellemző sajátja volt. Valóban az orosz

tömegek ettől fogva könnyen kezelhető eszközök voltak a mindenkori uralkodók kezében, akik velük szemben sem erkölcsi gátlást, sem pedig lelkiismereti korlátozást nem ismertek. Bár a német telepések megjelenése a Balti-tenger partjain (XIII. század), utóbb pedig a litván törzsek támadó fellépése és hódító politikája az oroszok rovására (XIV. század), gyengítette az oroszország ellenálló képességét az a tény, hogy a mongol hatalom megalégedett a kivetett adók behajtásával, egyébként azonban az általa lenézett népnek belső életébe nem kívánt beavatkozni, megkönnyítette azt a politikát, mellyel az időközben mind nagyobb jelentőségre emelkedő moszkvai fejedelemség a sok kisebb-nagyobb orosz fejedelemség önállóságát megszüntetni és egy erős nagyfejedelemség alapjait megvetni törekedett. Kalita Jánostól (1328-1340) kezdve, aki Moszkva számára már megszerezte az egyházi vezetést, majd minden moszkvai fejedelem ennek a célnak szolgálatában állott; valamennyien a fejedelmi hatalomkörnek lényeges kiterjesztésén fáradoztak s a XV. század második felében Moszkva már megszerezthette magának a vezető szerepet és útját egyengethette az orosz egység újból való helyreállításának.

Mátyás királyunk kortársának, III. Ivánnak uralkodása alatt (1462-1505) megszűnt a mongol fennhatóság, amely azóta, hogy Tamerlan megtörte a kipcsaki aranyhorda hatalmát (1395), lényegesen enyhült ugyan, de formailag még fennállott; létrehozta Moszkva vezetése alatt az orosz nemzeti egységet is, minek jeléül Iván cár felvette a valamennyi orosz tartomány urának címét. A moszkvai nagyfejedelemség egyébként az ő korától fogva tekintette magát az időközben megbukott keletrómai császárság vallási és politikai örökösének, melynek kötelessége az ortodox vallás terjesztése és védelme. A bizánci kétfejű sas ettől az időtől fogva szerepel Oroszország címerében.

Ez a nagyjelentőségű átalakulás azonban nem történt zökkenők nélkül. A nagyfejedelmi hatalom kiépítését célzó politikának azok voltak a leghevesebb ellenzői, akik a testvérharcokban elbukott kis orosz fejedelemségek kivételes közjogi helyzetét az alattvalók szerényebb szerepével voltak kénytelenek felcserélni. Ezek a bojárok nem tudtak felejtetni és különösen a Rettenetes Iván halála után következő időkből kemény küzdelmet folytattak régi hatalmuk és függetlenségük visszaszerzéséért. IV. Iván (1533-1584) azonban megtörte hatalmukat, jóformán ki is irtotta őket, – ezért nevezték Rettenetesnek – s ezzel-hosszú időre lehetetlenné tette ennek az ellenzéki szellemű társadalmi osztálynak megmozdulását. A harctéren Báthory István lengyel királlyal, a svédekkel és a krimi tatárokkal szemben gyengébbnek bizonyult ugyan és e miatt a korábbi hódítások jelentékeny része veszendőbe ment, de viszont megszerezte Szibériát, az anyagi erők kimeríthetetlen forrását, a jövő orosz birodalom nagyságának tulajdonképpeni alapját.

Bár közben-közben történtek kísérletek arra, hogy a moszkvai nagyfejedelemséget szorosabb kapcsolatba hozzák Nyugat-Európával – se tekintetben elég Godunov Boris rövid uralkodására (1598-1605) utalni – a moszkvai nagyfejedelemség az egész XVII. századon át egészben-véve mégis keleti, illetőleg ázsiai jellegű barbár állam maradt. A cárok korlátlanul rendelkeztek alattvalóik élete és vagyona felett; az ő akaratuk volt a törvény, melynek mindenki engedelmességre tartozott. Az államot olyan családi vagyonnak tekintették, melynek igazgatásába senkinek sem volt joga beleszólni, még a cári család tagjainak sem. Volt ugyan valami tanácsféle intézmény, ez azonban csak akkor hallatta szavát, amikor a nagyfejedelmi trón birtokosa jelentéktelen egyéniség volt. Mindent a cári rodák intéztek, melyek természetesen a cári akaratnak

voltak ellentmondást nem ismerő, alázatos végrehajtói. De ez a rendszer felelt meg legjobban a feltétlen engedelmességhez szoktatott orosz tömegek lelki alkatának, ehhez szokott hozzá századokon keresztül, arra való tekintet nélkül, hogy urai normannok voltak-e vagy oroszok, vagy éppen mongolok. Az uralkodók kezében az orosz nép nagy tömegei néha jól átgondolt, néha azonban csak ötletszerű reformok könnyen formálható kísérleti anyagát jelentették, mely rendszerint minden nagyobb visszahatás nélkül túrte el a rajta végrehajtott újításokat, a nélkül, hogy azok időszerűségéről meg lett volna győződve és a nélkül, hogy maga is hozzájárult volna a cári elgondolások tartós sikerének biztosításához. Különösen érdekes ebből a szempontból Nagy Péter uralkodása, amely egyrészt gyökeres szakítás akart lenni a tunya múlttal, másrészt kíméletlen úttörés egy modern, nyugati mintájú állami élet berendezése felé, de úgy, ahogyan azt a cár magának elképzelte. Nagy Péter maga is orosz fajának volt a gyermeke. ízi g-vérig orosz. Erényei és gyarláságai merőben oroszok. A látvány azonban hiányzik belőle. Nem mintha bátor és merész lett volna, mert Nagy Frigyes éles megállapítása szerint alapjában véve félénk, sőt gyáva volt, de megvolt benne fajának makacssága, mely képessé tette a kitűzött célok mellett való csökönyös kitartásra és a közben esetleg feltornyosuló akadályoknak eszközökben nem válogató elhárítására. Pedig igen sokszor saját gyengeségét is le kellett küzdenie. Különösen erős volt benne az utánzási hajlam s az a tehetség, hogy mindig felismerte, mit kell tennie a cári kormányzatnak, ha bele akar kapcsolódni Európa életébe, s ha le akarja rombolni azokat a korlátokat, amelyek birodalmát a Nyugattól elzárják. A politikai szükségletek felismerése és általában a Nyugat felé való tekintés ösztönös Romanov-érzés volt benne. A célokat nem látta ugyan tisztán, mert hiszen nem ismerte alapo-

san Európát, de utánzási ösztöne folyton izgatta és hajszolta elégedetlen és kielégülést kereső lelkét. Az ősi orosz barbárságból sohasem vetkőzött ki. Nem is tudott volna, hiszen saját lelki életét sem ismerte és nem volt sejtelme az emberi lélek bonyolult berendezkedéséről sem. Az emberek akaratnélküli figurák voltak előtte – jaj lett volna nekik, ha akaratuk lett volna – akiket kemény kézzel, ököllel vagy korbáccsal, esetleg karddal terelt arra az útra, amelyet szükségesnek vagy jónak látott.

Eőszletekben tekintve uralkodásának történetét, az kétségtelenül nem egyéb a kapkodások, ötletszerűségek és ellentmondások kiismerhetetlen szövevényénél. Ha azonban a történeti múlt távlatából vizsgáljuk ezt a nagy barbárt és birodalmát, el kell ismernünk, hogy korának legnagyobb politikusai közé tartozott. Az államférfiak nagyságát az elért sikerek mértéke után szokás megítélni. S ki tagadhatná, hogy Oroszország más volt 1682-ben, amikor Nagy Péter trónra lépett és más volt 1725-ben, amikor ez a rettegett cár elhalt.

Trónralépte előtt nem volt európai orosz kérdés; az ő korától fogva Oroszország olykor döntő jelentőségű tényezője lett Európa politikai életének. Előtte az orosz cári családok létezéséről nem vettek tudomást Európában, Nagy Péter meglepő sikerei után azonban már nyitva állott minden út az orosz cári család tagjai számára az európai udvarok felé. III. Károly magyar király és német-római császár maga is sógorságba került Nagy Péter fiával, a szerencsétlen véget ért Alexisszal. Orosz hadsereg, orosz hajóhad, orosz ipar és kereskedelem, sőt bizonyos tekintetben orosz irodalom, tudomány és művészet is csak Nagy Péter korától fogva van. S ha az elért nagy eredményekben része volt is az őt szinte állhatatosan kísérő szerencsének, igazságtalanság volna tőle megtagadni a kezdeményezés és a végrehajtás érdemét, még abban az esetben is,

ha tudjuk róla, hogy kezdeményezései a leggyakrabban pillanatnyi ötletekből vagy felületes utánzasi vágyból támadtak, a végrehajtásban pedig könyörtelen és irgalmatlan volt.

Oroszországnak Nagy Péter óta kettős arculata volt. Nyugat felé az európai politikai törekvések, hatalmi csoportosulások, irodalmi és tudományos eszmeáramlatok megértő szemlélőjének, sőt támogatójának mutatkozott. Már nemcsak az orosz-török vagy az orosz-svéd viszonylatok érdekelték, hanem a lengyel örökösödési vagy a hét-éves háború idején az érdekeit közvetlenül alig érintő kérdésekben is hallatta szavát, a Napoleon ellen viselt háborúkban pedig jórészt az ő fegyverei döntötték el az évtizedek óta húzódó küzdelmek sorsát. Ugyanezen idő alatt az orosz főúri társadalom sietett átvenni a nyugati külsőségeket, a német és különösen a francia társalgási nyelvet s a nyugati etikettnek minden formáját, még pedig kínos pontossággal. Divattá lett a külföldi, főleg a francia irodalom és tudomány ismerete és ebben a külföldi mintákat utánzó szalonok és az ekkor alapított orosz tudományos akadémia vezettek. S az idegen, akinek alkalmá nyílt megfordulni az orosz világrész valamely pontján – mert csak néhány városnak vagy vidéknek megtekintését engedték meg neki – jól felszerelt és jól fegyelmezett katonaságot, európai színvonalat mutató hivatalnoki kart, az irodalomért, művészetért és tudományért lelkesülő, sőt áldozni is hajlandó úri társadalmat látott maga előtt. Az európai sajtónak az a része, amely nom szorította össze a markát a feléje guruló rubelek láttára, szintén felfedezte Oroszországot s készségesen hirdette a cárok birodalmának kulturális jelentőségét és szívesen írt arról a nagy szerepről, mely keleten a keresztény művelődés terjesztése terén vár a cári Oroszországra.

Oroszország másik arcát csak az orosz tömegek látták

és ismerték. Ez az arc a régi volt, s legfőbb vonásaiban mitsem változott. Kíméletlen, nyers és erőszakos maradt. Az orosz világ a cárok vagy cárnők személye körül forgott, mert ő volt a törvény, a jog, továbbá az adományok, címek és kitüntetések egyedüli forrása. Csak II. Katalin korában van némi nyoma annak, hogy a kormányzat tudomást vett a nagy paraszttömegek létezéséről és arról is, hogy ennek a társadalmi osztálynak testi és lelki szükségletei is vannak, melyeknek kielégítését az akkor divatos és Oroszországban is ápolta nyugati felvilágosult irodalom is állandóan sürgette. Mindamellett a XIX. század derekáig nem változott az a viszony, mely az orosz jobbágyot földesurához fűzte. Az elfogulatlan külföldi jól láthatta, hogy az orosz társadalomnak vékony kulturális máza alatt ott lappang még az ősi nyers és alacsony ösztöneinek élő természet, melyet csak a külvilágra való tekintettel fékeznek olykor-olykor. Maguk között természetesen nem korlátozták igazi természetüket és e tekintetben még a cári család tagjai sem voltak kivételek.

A francia származású, de oroszra lett Sanglen memoárjaiban világosan felismerjük azt a kettősséget, amely az orosz társadalmat, a külsőleg nyugat európai urat jellemezte, aki azonban a valóságban félbarbár, nyers moszkovita maradt. Sanglent 1795-ben meghívták a moszkvai nemesi kaszinó egyik fogadó estjére. «Semmi sem tett reám oly mély hatást – írja – mint első látogatásom a nemesi kaszinóban. Minden álomképnek tűnt fel előttem és azt képzeltem, hogy talán magam is el vagyok varázsolva. Az aranynak, az ezüstnek, a gyémántoknak ragyogása, a pompás világítás, a díszes egyenruhába öltözött selyemharisnyás lovagok, a diadómokkal ékesített hölgyek, a virágok, a gyönyörű termekben mozgó közel kétezer vendég – mindez óriási hatással volt reám, aki eddig a vidéken éltem és ez alkalommal voltam először Moszkva-

ban. Mindehhez el kell még képzelni a választékos udvariasságot, a minden arcon látható megelégedett mosolyt, az idősebb urak jóakarátú magatartását a fiatalokkal szemben és ez utóbbiaknak tiszteletteljes modorát az előbbieik iránt. Ez volt a moszkvai nemesi kaszinó 1795-ben. Avatott toll kellene ahhoz, s nem az enyém, hogy méltóan leírhasam azt a csodálatos világot, azt az előkelő, fesztelen társalgási módot, melyet akkor tapasztaltam. Nem is akarok már írni a nagy és érdemes férfiak nagy számáról, akik a régi világ hős alakjaihoz hasonlóan jelentek meg itt és példát adtak az udvariasság és szerénység tekintetében a fiatalabb nemzedéknek.»

De ugyancsak Sanglen említi memoárjaiban, hogy II. Katalin cárnőnek volt egy társasága, melyet esténként az Eremitage-ban szokott vendégül látni. Ennek a társaságnak egyetlen célja a szórakozás, a mulatság volt; szabályai is voltak, melyeket a cárnő maga állapított meg, ezekhez azután szigorúan alkalmazkodtak. Ha valaki vétett a szabályok ellen, akkor büntetést kellett kiállania. Ilyen büntetés volt pl., hogy egy pohár hideg vizet kellett kiinni; vagy hogy Telemach utazásaiból egy oldalt kellett felolvasni; a legnagyobb büntetés azonban az volt, hogy a Telemach egyes részeit kívülről kellett megtanulni és a legközelebbi összejövetel alkalmával előadni. Az összejöveteleken annak volt a legnagyobb sikere, aki a legfurcsább arcfintorokat tudta vágni vagy egyéb, néha vaskos tréfával keltett közderültséget. Az egyik tag, Vangiura, úgy tudta homlokát összeráncolni, hogy haja a szemöldökőig ért, akkor azután haját jobbra és balra rángatta. Ebben Vangiurának nem akadt vetélytársa, miért is ő lett a társaságnak a kapitánya. A cárnő csak hadnagyságig vitte, mert neki sikerült jobbfülét a nyakáig lehúznia. Nyugateurópai udvarokban elképzelhetetlen szórakozási mód lett volna az effajta szórakozás, de ez felelt meg a

lelkében gyermek és bizony barbár orosz társadalom akkori ízlésének. S a cárnő nagy alkalmazkodási képességét mutatja, hogy idegen létére, szórakozásaiban is igazi oroszra tudott válni.

A cári birodalomnak hivatalos nyugatutánzó politikája a francia forradalom korától fogva csökkent, hogy helyet adjon annak a politikai felfogásnak, melynek értelmében az orosz világrész Nyugat nélkül is megtalálja haladásának és boldogulásának útját. Az orosz politika irányítóiban a Nyugattól való eltávolodás gondolatát a francia forradalom és az Európát felkavaró francia háborúk tanulságai váltották ki, melyektől a jövőben a birodalmat meg akarták kímélni. I. Sándor (1801-1825) és I. Miklós (1825-1855) felismerték, hogy Nyugat-Európában Oroszországra nem vár hivatás vagy szerep; ennek következtében többé nem is támogatták a korábbi, Nyugat felé tekintő politikát s bár nem zárkóztak el attól, de lehetőleg csökkenteni törekedtek az érintkezési felületeket. A közben felnőtt új nemzedék azonban, melynek tagjai a külföldi egyetemi városokban, a diplomácia szolgálatában vagy a Nyugaton harcoló cári seregek soraiban megismerték a nyugati műveltséget és társadalmi berendezkedéseket és amelyet teljesen áthatottak azok az eszmék, melyek a francia felvilágosodás irodalmából táplálkoztak, nem volt hajlandó többé cári parancsszóra engedelmessé, letérni arról az útról, mely az ő meggyőződésük szerint az orosz nép boldogulása felé vezet. Ezek miatt a világnézeti különbségek miatt az orosz értelmiség sorai-
ban szakadás támadt, amely az orosz társadalmat megosztotta és egymással szembeállította. A nagy többség természetesen a cári trón mögött sorakozott fel, a kisebbség ellenben, mindig az adott helyzethez alkalmazkodva, küzdelemre szánta el magát és megkezdte a harcot az általa elképzelt új Oroszországért.

A dekabrista forradalom (1825. december), az 1880-i lengyel felkelés és az 1848-i forradalmi mozgalmak abból a szellemből táplálkoztak, mely szükség esetén fegyver alkalmazásától sem riadva vissza, akarta előkészíteni a népek felszabadulását és a szabadságon, egyenlőségen alapuló új, demokratikus Európa megeremtését. A forradalmi kísérletek erőszakos elfojtása megnövelte a konzervatívok táborát és a cári kormányzatot megerősítette abban a felfogásában, hogy csak az igazi, hagyományos orosz politika követése és gyakorlati megvalósítása hozhatja meg a birodalom számára a szebb jövőt. Ez az úgynevezett szlavofil politikai irány, amely végeredményben mindent oroszra és orthodoxra akart tenni, az 1863-i varsói forradalom után vált nagyobb jelentőségűvé, amikor is az orosz társadalom nagy része érzelmileg is szlavofillá lett, támogatta az oroszosító politikát és a szláv egységet nemcsak a cári birodalom határai között, hanem azokon túl is megvalósítani igyekezett, ahol szláv fajú népek csak laktak.

A szlavofil irány türelmetlen volt, nem szenvedte el az ellentmondást, minek következtében az az ellenzék, melyet a cenzúra és a titkos rendőrség elnyomni törekedett, forradalmi szerevezetté alakult át és Oroszországot nem lassú fejlődés, hanem társadalmi forradalom útján akarta elvezetni az ígéret földjére. Ugyanakkor tehát, amikor a szlavofil politikára támaszkodó cári kormányzat befejezte Ázsia nagy részének elfoglalását és eljutott a Csendes-óceán partjára, Európában pedig a szláv fajú népek elismert védnökévé és pártfogójává emelkedett, tágult és mélyült az a szakadék, mely immár nem két politikai pártra, hanem két ellenséges táborra bontotta az orosz társadalmat. Igaz ugyan, hogy a forradalmi ellenzék időnként jelentéktelen töredék volt, alig néhány tucat elszánt forradalmárból állott, de az a titokzatosság, mely a for-

radalmárokat, vagy ahogyan később nevezték őket: nihilistákat körülvette, a tömegek szemében nagy erőt és tekintélyt adott nekik. De óvatosságra intette a különben virágzó titkos rendőri intézmény tagjait is, mely intézmény ugyancsak tájékozatlan volt a tekintetben, tömegekkel áll-e szemben vagy pedig csak desperádókkal?

A szlavofil irány az orosz közvélemény előtt jogosan hivatkozhatott arra, hogy a jobbágyság sorsának enyhítésével és általában a jobbágyintézmény eltörlésével, a parasztbirtokok megteremtésével és a gazdasági élet fellendítésével a cári birodalmat Európa egyik legfontosabb gazdasági tényezőjévé tette, melynek állásfoglalásával világszerte számolni kell. Ezekkel a kétségtelen eredményekkel szemben állott azonban az a tény, hogy a cári kormány nem volt ura a belpolitikai helyzetnek, nem volt módjában megakadályozni a forradalmárok terrorcselekményeit és nem tudta meggátolni sem II. Sándor cár meggyilkoltatását (1880), sem pedig a II. Miklós cár ellen intézett merényletek megismétlődését.

A cári Oroszország belső életében megnyilvánuló ellentmondások következtében főleg a XIX. század utolsó tizedeiben az orosz közéletben állandósult a nyugtalanság. S mikor az orosz-japán háborúban (1903-1904) kitűnt, hogy a cári rendszer alapjául szolgáló hadsereg nem tudta kiállani az első nagyobb teherpróbát, megrendült a közbizalom annak a nagy államalakulatnak a szilárdságában, melyet orosz birodalomnak neveztek. Az 1905-i parasztforradalom, a birodalom területén élő nemzetiségek meglepően merész megmozdulása és végül az új erőre kapott nihilista forradalom előretörése, valóban elegendő okot adtak a bizalmatlanságra és arra, hogy a cári kormányzati rendszer jövőjébe vetett hit és bizalom még a hívő oroszok táborában is megrendüljön.

A forradalmi jelenségek és a nemzetiségi megmozdu-

lások arra mutattak, hogy a korábbi évtizedek szlavofil politikája csődöt mondott. Nem vett ugyanis tudomást a valódi szükségletekről és olyan állameszme után futott, melyet még a mindenható cároknak sem állott módjukban megvalósítani. Az orosz birodalom szerkezeti hibáinak feltárulása kétségkívül módot nyújthatott volna a tanulságok levonására, de mivel a történelemből nem szokás tanulni és nem szokás elmúlt események vagy lezajlott mozgalmak tanulságait a gyakorlati politika számára értékesíteni, a szlavofil irányzat is ott folytatta tevékenységét, ahol azt a forradalom miatt annak idején félben kellett hagynia. Éppen ezért az orosz parlamentnek (duma) összehívása csak látszatengedmény volt, mert annak a valóságban nem állott módjában érdemleges munkát végeznie. A nemzetiségekkel szemben kérlelhetetlen szigorúsággal alkalmazták a szlavofil politika oroszosító eszközeit, amivel természetesen fokozták a lengyel, finn és ukrán nemzeti mozgalom belső ellentálló erejét és erősítették e nemzetiségek centrifugális politikáját.

A lengyel kérdés csak időnként okozott gondokat a cári kormányoknak. A régi lengyel királyság többszöri felosztása alkalmával szerzett tapasztalatok és tanulságok alapján a lengyelség nem látszott komoly ellenfélnek. Akkorák voltak a lengyel társadalom belső bajai, az egyes társadalmi osztályokat akkora ellentétek választották el egymástól, hogy Szentpétervárott nem tartottak egységes lengyel nemzeti megmozdulástól. A cári kormánynak annyiban igaza is volt, hogy az időnként itt-ott kirobbant forradalmak többnyire helyi jellegűek voltak, és ha a lengyel értelmiség szélesebb rétegeiben visszhangra találtak is, közönyösen hagyták a nagy többséget alkotó lengyel parasztságot. 1863 óta azonban a lengyel parasztságot is reánevelték a lengyeleket közösen érintő ügyek iránt való áldozatos érdeklődésre. S ettől az időtől fogva a lengyel

paraszt is a lengyel politikai nemzet tagjának érezte magát és tehetsége és tudása szerint megértő támogatója lett minden nemzeti megmozdulásnak. A lengyel társadalmi egységnek kialakulása viszont olyan tényező' volt, amelylyel számolni kellett. Ez volt az oka annak, hogy bár 1905 után kemény rendszabályok útján akarták a lengyel nemzeti mozgalom megerősödését meggátolni, a világháború kitörésekor az volt II. Milkós cár első teendője, hogy teljes önkormányzatot ígért az újonnan felállítandó lengyel királyságnak.

Szigorúbb volt az orosz álláspont az ukrán kérdésben. A kormányok tudni sem akartak arról, hogy egyáltalában van ukrán kérdés; tagadták, hogy az orosz és az ukrán nép között akkora volna a nyelvi vagy éppen faji különbség, hogy e különbség alapján az ukránoknak külön tartományi berendezkedésre bármiféle jogcímük lehetne. Az ukrán nemzeti mozgalomban tehát, mely a XIX. század második felében jelentkezett először határozottabban és különösen az ukrán értelmiség körében talált nagyobb visszhangra, a birodalmi egység megbontására irányuló mozgalmat láttak, melyet csírájában kell elfojtani. Stolypin miniszterelnöksége óta ebben minden orosz kormány egyetértett.

A sok ellentétes iránynak kitett cári birodalom belső szerkezete tehát csak látszatra volt erős. Azok a nyugati hatalmak, melyek főleg kereskedelmi és gazdasági okokból éles ellentétbe jutottak a fejlődő német birodalommal és a vele szövetségben álló hatalmakkal, a kimeríthetetlen emberanyaggal és óriási gazdasági erőforrásokkal rendelkező orosz birodalomtól várták a német imperializmus letörését vagy legalább is erős korlátok közé való szorítását. Tudtak ugyan a birodalom belső bajairól és a bent erjedő elégedetlenségről, de meg voltak arról győződve, hogy a kormányzatnak van annyi ereje, hogy minden ellentétes

megmozdulást idejében letörjön. Az 1914-ben kitört világháborúban azonban ez a kolosszus roppant össze legelőször, maga alá temetvén mindazt, amiért századokon át milliók fáradoztak és véreztek. Az egykedvű és tunya orosz tömegek fölé egy jobbára idegenektől vezetett, aránylag kis forradalmár-csoport került, amely fényes ígéretekkel és hangzatos jelszavakkal megszerezte, utóbb a terrorral megtartotta és katonai erővé szervezte azokat a tömegeket, melyeknek nem volt semmi veszteni valójuk, de mindent megnyerhettek. Az imperialista cári politika helyébe imperialista proletárdiktatúra került, mely minden tekintetben folytatta a cároknak általok annyira ócsárolt hatalmi és hódító politikáját. A finneknek és a lengyeleknek azonban sikerült megvédelmezniök függetlenségüket, ellenben minden más nemzeti mozgalom csak a tanácsköztársaságnak nevezett új államforma keretei közt kereshette nemzeti igényeinek kielégülését. Csak a cég változott tehát, de lényegileg minden maradt a régiben. Nyugat polgári társadalma kétkedéssel tekintett az orosz kommunisták államberendezési kísérletei elé, melyeknek alapelveit 1848 óta a kommunista kátéból mindenütt jól ismerték. Lehetetlennek látszott, hogy Európa legnagyobb, legnépesebb és túlnyomó nagy többségben legkonzervatívabb lakosságú államában alakuljon meg olyan államrendszer, melynek elgondolása annak idején forró fejek képzeletében támadt és amelynek szószerint való megvalósítására talán maguk az első hirdetőik sem gondoltak. Nyugat-Európában ilyen rendszert valóban nem lehetett volna megvalósítani, de Oroszország kivétel volt. Az orosz nép zöme lényegében a XX. században is az maradt, ami volt a középkorban; alaptermészete semmit sem változott azóta és ennek következtében az új uraknak éppúgy engedelmeskedett, mint századokkal előbb a mongoloknak. A különbség azonban az volt, hogy a cári világ-

ban nem sokat törődtek a nagy munkás- és paraszttömegek lelki szükségleteivel, az új világ urai ellenben e tömegek lelki életének gyökeres átalakítására helyezték a súlyt és elméleteiket a rábeszélés, tanítás és terror minden eszközének igénybevételével hajszolták keresztül. Ők jobban ismerték az orosz népet, mint a cári korszakban s tudták, hogy kezükben a nép formálható anyaggá válhatik, amelyet lehetséges saját képükre és hasonlatosságukra átalakítani. S a most folyamatban lévő világháború azt bizonyítja, hogy két évtized tudatos, következetes és kíméletlen munkája teljesen elegendő volt ahhoz, hogy az alapjában véve gyámoltalan, tunya és közömbös természetű orosz parasztból osztálygyűlölettől áthatott, fanatikus és elszánt harcosa legyen egy olyan világnézetnek és rendszernek, melyet tulajdonképpen soha sem értett meg, de amelynek mindenekfölött való jóságát az új rendszer prófétái állandóan kiáltják fülébe. Az új orosz rendszer nem más, mint a propaganda és a terror olyan terméke, mely egyedülálló jelenség a világtörténelemben.

Dr. Lukinich Imre.